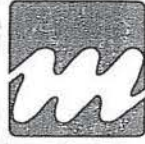

Sayı: 2

Yıl: 1986

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

İstanbul - 1987

ÇANAKKALE ZAFERİNİN EDEBİYATA AKSİ

İNCİ ENGİNÜN *

93 harbi, Yemen, Balkan harbi, Seferberlik, Çanakkale gibi tek bir kelime ile ifade edilen bazı tarihî olaylar milletimizin fertlerinde çeşitli çağrışımlar uyandırır. Hem fertlerin hayatını hem de toplumu derinden sarsmış, tesirleri uzun uzadıya devam eden bu savaşlar, o kadar derinden yaşandığı halde, sanat eserlerinde geniş ölçüde işlenmemişlerdir. Bu durum gerçekten şaşırtıcıdır. Bir bibliyografya hazırlanmağa kalkışıldığında, sayı olarak bazı şeyler ortaya konulabilse de maalesef, bunların da çoğu ilerde yazılmasını beklediğimiz büyük eserler için bir ham malzeme mahiyetini taşımaktadır.

Harp edebiyatının, harbi hayatının bütün safhalarında yaşamış olan Türklere çok az olması da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Savaş edebiyatının önemi, insan özelliklerini, en güç şartlarda ortaya koyması açısından dır. Savaş, edebî eserin ilk şartlarından biri olan çatışmayı da beraberinde getirir ve ferdi kendi toplumu ile olduğu kadar bütün insanlıkla de birleştirir. Ayrıca millî tecrübelerin unutulmamasını sağlayarak nesiller arası sağlam bir bağ oluşturur ve millî birliği pekiştirir. Fertleri, uyur halde bulunan düşmanlıklara karşı da bir mânâda ikaz eder. Üzerinde rahatça yaşadığımız bu vatan topraklarının ne pahasına kazanıldığını ve gerekirse korumak için neler feda edileceğini de hatırlatır. Bu son maddeler, resmî bildiri ve nasihat şeklinde değil de, sanat eserinin estetik şartları içinde somut olarak işlendiğinden tesiri daha geniş ve derin olur. Bütün dünyada savaş ve savaşın yarattığı psikoloji öylesine derinden işlenirken ya bizim geçirdiğimiz tecrübeler demekten kendimizi alamayız ¹.

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Yahya Kemal Beyatlı "Edebiyatımız niçin cansızdır" (*Edebiyata Dair*, İstanbul 1971, s. 149) adlı yazısında bu konu ile ilgili olarak şunları yazar: "Büyük harbde, on cephemizin ateşinde hazır bulunmuş çok güzide ve edebiyat meraklısı bir askerimizin elinde bir gün Çanakkale destanımıza dair Fransızca, maruf bir eserimizi gördüm; yine bize dair ve yine Fransızca olmak üzere, buna benzer daha kitapları vardı. Bunu görünce kalbimde bir acı hissettim. Döktüğümüz kanın bile manzarasını Fransızcadan seyretmeğe mahkûmuz dedim. Bizim harb cephelerimiz, edebiyatımızda binbir safhalarıyla yokturlar, demek ki çok eski harblerimiz gibi bunlar da, seneler geçtikçe unutulacaklardır.

Bunun bir sebebi vardır; bizim edebiyatımızda harb hatıraları belirmiş bir nevi değildir."

Türkler insanlığın ortak tecrübesi olan savaşları en çok tatmış olan bir millettir. İlk yazılı belgelerimizden olan Orhun abidelerinde savaşlardan ferdi ve millî yaşantılar olarak bahsedildiği gibi, fertlerin yaşantısı olarak savaş, Yenisey mezar taşlarında da yer alır².

Kuvvetli ve yaygın sözlü edebiyat geleneği, büyük olayların destanlarda yaşamasını sağlamış, fakat zamanla bunlara masal unsurları da katılmıştır. Sözlü edebiyatımızın önemli örneklerinden olan ve yazıya 17. yüzyılda geçebilen Dede Korkut hikâyelerinde de savaşın hayatımızın nasıl bir parçası olduğunu görürüz.

Ancak Türkler savaştıkları kavimlere karşı asırlar ötesine aktarılan kin duygusu beslememişlerdir. Geçmiş savaş tecrübeleri “kâfirle, düşmanla savaş” şeklinde özetlenmiş, çoğu zaman düşmanın adı bile anılmamıştır. Belirli yerde, belirli zamanda ve belirli bir maksat uğruna savaştıktan ve sonucunu aldıktan sonra, onu sürekli bir nefrete dönüştürmemek, Türk seciyesinin en yüce tarafını teşkil eder.

Anadolu’ya geldikten sonra oluşan edebiyatımızda savaş hikâyeleri olarak gazavatnameler ve yeniçeri şairlerinin katıldıkları savaşları anlatan destanlar çoktur. Gazavatnamelerin bir kısmı bizzat savaşa katılanların şahsî tecrübelerini de aktardıkları için çok canlıdır.

Viyana bozgununa kadar Türk ordusu mağlubiyeti tatmamıştır. Bu tarihten sonra Avrupa sınırlarımızda yenilmeler ve geri çekilmeler başlar. Yeniçeri teşkilâtı savaşta işe yaramaz, içte ise sürekli isyanlar çıkararak devleti zayıf düşürür. Ordu teşkilâtında yapılması tasarlanan yenilikler, ancak bu zararlı teşkilâtın bütün bütün ortadan kaldırılması ve yerine yeni ordunun kurulmasıyla mümkün olur. Yeni bir medeniyete geçişimiz demek olan, batı kurumlarına ve ölçülerine uygun olarak kurulan ordu, aynı zamanda ülkenin yeni aydın kesimini oluşturmaktaydı.

Gizli bir parti olarak kurulan İttihat ve Terakki, partilerinin ordu içinde taraftarlar bularak güçlenmesi, II. Meşrutiyet’in ilânı ve 31 Mart vakasını takiben II. Abdülhamid’in tahttan uzaklaştırılmasından sonra iktidarı eline almıştır. Çok kısa bir süre sonra birbiri ardısıra çıkan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşları Osmanlı devletini ve dolayısıyla Türk varlığını büyük bir tehlikeye atan bir savaşlar dizisidir (1911-1918). Çok derinden yaşanmış, hemen her Türk ailesinin de hayatında iz bırakmış olan bu savaşların edebiyatı henüz yoktur. Savaşanlar neler yaptıklarını

² Bu belgelerin muhteviyatı ile ilgili tahliller için bk. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları 1985.

yazmamışlar, yazarlarımız harp edebiyatına fazla bir ilgi göstermemişlerdir. Daha doğrusu savaşlar başlayınca, gür sesli ama derinliği olmayan geçici bir hamasî edebiyat canlanmakta, sonra unutulmaktadır.

Denilebilir ki bu tecrübeler sadece, sıcağı sıcağına, halk türkülerinde yaşamıştır³. Millî Mücadele yıllarında Anadolu'yu ev içlerine kadar yakından tanıyan Halide Edib Adivar "Şebben'in Kara Hüseyin'i" adlı hikâyesinde kadınlar arasında söylenen şarkıların asker şarkıları olduğunu belirtir. Bunlar Çanakkale ve Kanal seferine aittir. Anadolu harbi hep "Ankara" kelimesiyle ifade edilir. Halide Edib Anadolu'da türküyü kadınlar yaptığı için, mutlaka Sakarya'nın da türküsünün yakılacağına inanır⁴.

Büyük bir devletin batışına sebep olan bütün bu savaşlar, aynı zamanda savaşanlara da büyük bir savaş tecrübesi kazandırmış, cephedeki mevzii zaferler ve kahramanlık hikâyeleri, millete bir dayanma gücü de sağlamıştır. Bu bakımdan komutanıyla, erleriyle, büyük bir destan olarak yorumlanan Çanakkale zaferi Millî Mücadelemizin dayandığı en kuvvetli zemin sayılabilir.

Çanakkale savaşları sekiz buçuk ay süren ve yurt savunmasında Türk ordusunun gösterdiği müstesna dayanma gücünün ifadesidir. Artık yıprandı, zayıfladı, öyleyse parçalanabilir sanılan Türk milleti bu savaşlar sırasında gösterdiği direnme ve yiğitlik ile bu zannı yıkmıştır. Daha yaşandığı yıllarda efsaneleşmeye başlayan Çanakkale savunması, o savunmada yer alan erler, kumandanlar, vatan savunmasını bir kere daha Millî Mücadele'de üstlendiklerinde, gönüllere yeni bir inanç ve güven aşılamışlardır.

Bu savunma çok ağır can kaybına sebep olmuştur. Çanakkale'de iki yüz bin Türk genci vatan savunması uğruna toprağa düşmüştür. Bu müstesna savunmaya rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri daha sonra imzalanan mütareke hükümlerince, bu şehitlerin ruhları arasından Boğazları geçip İstanbul limanına demirlemişlerdi.

Bu hazin tecellinin büyük bir karamsarlığa yol açması da beklenirdi. Fakat Çanakkale savunması bir destanın başlangıcını da teşkil eder. Çanakkale'nin savunmasında yer alan eşsiz kumandan Mustafa Kemal Paşa, diğer cephelerde olduğu gibi orada da Türk askerini savaş anında

³ Cahit Öztelli, *Eulerinin Önü*, Hürriyet Yayınları 1972.

⁴ *Dağa Çıkan Kurt*, 2. tabı, 1926, s. 96.

tanımış ve onun ruhunu, istiklâl aşkını hissetmiştir. Millî Mücadele'yi başlatmak için Samsun'a çıktığı zaman da "böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun" demesi, onun savaş alanındaki tecrübelerinden ve kendisinin millî timsal oluşundan kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa da bu savunma sırasında efsaneleşmiştir. Onun varlığı ve verdiği mücadele, karamsarlığa düşen ruhlarda bir ümit ışığı yakmıştır. Bilhassa sözlü olarak halk arasında kazandığı şöhretten Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Atatürk* adlı monografisinde söz eder: "Hamasi menkıbeler" hayallerde, "keskin profili otuz ikilik toplarin fasılalı ateşinde parlayıp sönen, sönüp parlayan bir genç kahramanın yalın endamı" nı çizmektedir. "Bu kahraman, bu genç kumandan -gene halkın söylediğine göre- yanında bir avuç süngülü askerle, yerden, gökten, denizden kopan mütemadi bir gülle, kurşun ve şarapnel sağnağının ortasında muttasıl ileriye doğru atılıyor ve kollarıyla kızgın boyunlarından yakalayıp denize yuvarlayacakmış gibi düşmanın sıra sıra topları üstüne saldırıyordu. Bu insan, ateşte yanmıyordu. Vücuduna kurşun işlemiyordu ve zırhlıların attığı güller başının üstünden munisleşmiş, yırtıcı kuşlar gibi geçip gidiyordu"⁵.

Çanakkale zaferi dolayısıyla *Yeni Mecmua* 1918 de bir özel nüsha çıkarmıştır. Ruşen Eşref Anafartalar kumandanı Mustafa Kemal ile görüşmesine başlarken şöyle der:

"Şüphesiz ki Çanakkale harbi bu memleketin çocuklarındaki fedakârlığı, halife ve saltanat toprağını yabancıya vermemek için bir saadete koşar gibi ölüme atıldığını göstermek itibariyle tarihimizde unutulmaz bir kahramanlık merhalesi vücuda getirmiştir. Bu hamaset günleri artık silinmemek üzere tarihimizde lehimize iki üç sahife daha ilâve etti. Sir Hamilton bile, Türkçeye tercüme edilmiş raporunda okudum, bizim fedakârlığımızdaki, bizim cesaretimizdeki ulviyeti kendi aleyhlerine kaydediyor. Bütün Fransız gazeteleri, Çanakkale'de döğüşmüş zabitlerin, kumandanların, oraya uğramış muharrirlerin ve gazetecilerin hatıralarını, makalelerini yazdılar. Halbuki şimdiye kadar biz henüz bir şey yapmadık".

Mustafa Kemal Paşa mülâkatta savaşın gidişine dair gerçek bilgileri verirken, Türk askerinin, er, subay ve kumandan hepsinin fedâkârlık, cesaret, tevekkül ve yiğitliğini tekrarlar. Mustafa Kemal Paşa bir kumandan olduğu için durumu objektif gerçekleriyle anlatır, fakat o da bu sözlerin ardında gizlenen heyecanı hissettirir. 23 Nisan günü ile ilgili sözleri şunlardır:

⁵ *Atatürk*, Ankara, 1981, s. 20-21.

“Bu, askerimizin en mühim surette fedakârlık, kahramanlık demeyim, çünkü Türklerin bundan daha kahraman oldukları, daha fazla fedakârlık gösterdikleri günleri hatırlıyorum, her halde benim için askerimizin sebat ve metaneti, zabitlerimizin olsun, kumandanlarımızın olsun cesareti, azmi sayesinde kazanılmış mühim bir gündür”⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın anlattıkları çok heyecan vericidir. Olayları anlatırken, onun savaşta yüklendiği sorumluluğu hisseden Ruşen Eşref, “bu kadar ağır bir meşuliyeti nasıl bir düşünce ile kabul ediyordunuz” diye sormaktan kendisini alamaz. Verilen cevapta ise Mustafa Kemal Paşa'yı Millî Mücadele'nin sorumluluğunu da yüklenmeğe sevkeden duygu ve düşünce açıkça görülür: “Vâkıa böyle bir mesuliyeti deruhte etmek, takdir buyurduğunuz gibi, basit bir keyfiyet değildir. Fakat, ben, vatanım mahvolduktan sonra yaşamamağa karar verdiğim için kemal-i iftiharla bu mesuliyeti deruhte ettim” (s. 32)

Ruşen Eşref savaş kahramanlarının bizzat kendi anlattıklarını derlemiştir. Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı röportajın dışında, *Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki* adlı⁷ eserine daha önce de süreli yayınlarda çıkmış olan mülâkatlarını ve Çanakkale ile ilgili yazılarını almıştır.

Ruşen Eşrefin bu kitabında kendileriyle röportaj yapılan şahıslar şunlardır: Ayaşlı Ecir b. Mustafa, Hüseyin oğlu Mustafa Onbaşı, Ali oğlu Mehmet Çavuş, Mülâzım-ı evvel Ruhi Bey ve Yüzbaşı Emin Ali Bey. Ruşen Eşref, bu şahısların kısaca tasvirlerini yapar. Şahısları göz önünde canlandıran çok tesirli noktaları yakalamasını bilen yazar, önce onları serbestçe konuşmaya bırakır. Ancak arada da bazı sorular sorarak hatıralarını tazelemesine imkân verir. Ayaşlı Ecir b. Mustafa, siperleri nasıl savunduklarını anlatırken, “Hiç (elini göğsünden havaya, bir red, bir inkâr vaziyetine kaldırarak) gatiyen bir siper vermedik, Elhamdülillah” der (s. 3). Ayrıca düşmanı yiğitliği açısından “on para etmez” bulurken, kullanılan silahlar ve kendi silâh arkadaşlarının yiğitliğini de belirtir: “Bizde topçular vardı ki, eh, attı mıydı topu, onun istihkâmına düşürdü, evvel Allah, Allah sâyesinde!.. Ondan sonra şeye, iskelesine attığını iskeleye düşürdü... Dağıttı iskeleyi!.. İskeleye, gayrı, İngiliz yaklaşılamaz oldu!.. Ondan sonra dayanamadı gayri..” (s. 4)

⁶ *Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1981, s. 16.

⁷ T.T.K. Yayınları. Ank. 1961. Sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Bu röportajlarda, gaziler şu noktalar üzerinde ortaklaşa dururlar:

1. Herkes görevini yiğitçe yapmış ve Allah'ın sayesinde mermileri hep hedefe isabət ettirmiştir. Korkuları yoktur.

2. Düşmanı küçümsemektedirler. "Askeri korkaktır, denizden gücü çok" der biri (s. 13).

3. Düşman çekilirken eşyasını yakmıştır. Yakamadıkları ise ordumuza kalmıştır.

4. Tehlikeli görevlerden kimse kaçmamış, bilakis gönüllü gitmişlerdir ve hepsi dua ederek tehlikeye atılmışlardır.

5. İstirahat zamanlarında oturup konuşmuşlar, türkü söylemiş, oynayıp gülmüşlerdir.

6. Uçakların savaşı siperlerden heyecan ve merakla seyredilmiştir.

7. Askerler daha önce de Balkan savaşında bulunmuş ve yaralanmışlardır. Bu gazilerin hepsi Çanakkale'de de yaralanmıştır.

8. Gönüllüler görevlerini yapıp dönüşlerinde, gördükleri yaralıları beraberlerinde taşımışlardır. Aralarında tam bir dayanışma vardır. Yaralandıktan sonra üç günde ancak Türk siperlerine yaklaşan Mehmet son nefesini vermeden önce düşmanın geldiğini bağırarak haber vermiştir (s. 43).

9. Komutanlar hep askerle beraberdir ve erler komutanlarına büyük saygı duyarlar. Ruşen Eşref bununla ilgili olarak şunları yazar: "Türk ordusunun başında sevk ve idare eden hakim bir kumanda heyeti buldukça, askerlerimizin atalarından mevrus bütün harp ve fedâkârlık seciyelerini onlar gibi yaratacaklarına dair parlak menakıptır".

10. Savaşırken, insan bir şey düşünüp korkmamaktadır.

11. Bu şahıslar sayesinde Seddülbahir, Kirte, Kanlıdere, Donuz deresi, Kumkale, Alçıtepe, Kemikli gölü, Tuzla gölü adları bu yiğitlerle birleşmektedir. Bazı yerler, bugünkü adlarını savaş anında almıştır. "Kanlısirt Avusturalyalıların bizden en çok dayak yediği sırttır" (s. 41).

12. Askerde din duygusu çok kuvvetlidir.

Bunların dışında her gazinin ifadesinde, farklılıklar olduğu gibi, zengin bir teferruat bolluğu da vardır. Adeta her kahraman anlattıklarıyla aynı günlerin, değişik noktalarını aydınlatmaktadır. Uçağa "tek kuyruk", serpinti kurşuna "çılgin kurşun" adını erler vermişlerdir. Her askerin şivesi, ifadesi farklıdır. Düşmanına karşı bile merhametli olan Mehmetçik'in bir İngiliz havacıyı kurtarışı, gerçekten son derece beşeridir (s. 34).

Bu kahramanlar işlerini yaparken ne büyük bir iş yaptıklarının farkında değildiler. Daha sonra Sakarya savaşını cephede seyreden ve duyduğu heyecanı yazılarına geçiren Halide Edib Adıvar, "Duatepe" adlı yazısında şöyle der: "Biliniz ey millet ki bu cehennemî dumanlar arasından şu karınca gibi ilerleyen avcılar, biçilir gibi bir sırası düştükçe öteki sırası koşan ve tırmaşan kardeşleriniz, devlerden, esatirî insanlardan çok büyüktürler. Gazabdan, baruttan, heyecandan kararmış yüzleriyle ateşe ve ölüme atılan, zabıt, nefer, kumandan bunlar kendileri de anlamayacak kadar büyüktürler. Bunlârı görebilmek için elli sene ileri gidip uzaktan bakmak lâzımdır. Çünkü onların kalblerini ve yüzlerini görmek için bizim bulunduğumuz yer kâfi değildir. Onların başları o kadar bugün göklerde" ⁸.

Aynı durum bu gaziler için de geçerlidir. Onlar sadece yaptıklarını yalın bir şekilde nakille yetinirler. Ancak bu malzemenin toplanmasından sonradır ki hayal gücüne sahip ve yazmasını bilenler, onları başka insanlara da tesir edecek sanat eserleri haline koyabilirler. Ruşen Eşref bir yazısında, "Çanakkale'yi yaratanlar onları anlatacak sanatkârı da yetiştireceklerdir" der (s. 51).

Ne yazık ki günümüze kadar hâlâ bu umut gerçekleşmiş değildir. Çanakkale savunması karşısında yazarlar duydukları heyecanı, bazı olaylarla birlikte naklederler. Bunlar arasında devrinin en heyecanlı yazarlarından olan Süleyman Nazif'in "Çimentepe" ⁹ adlı yazısı anılmaya değer. Okul kitaplarına da geçmiş olan bu yazıda, okuldan gönüllü olarak ayrılıp, zabıt namzedi olarak Çanakkale'ye giden gençlerin hayatlarına son veren yiğitlikleri anlatılır. Bu altı genç, savaşın ciddi bir anında, bir gece önce yazıp besteledikleri "Bu toprağı Türkün kanı yoğurdu-Annem beni bugün için doğurdu" şarkısını söyleyerek eski mevzilerine sürülmesi gerek düşmanın üzerine atılırlar. Onları takip eden askerler de bu siperlerin geri alınmasını sağlar.

Bu vakayı Muallim Sıraceddin Bey'den naklen anlatan Süleyman Nazif, olayın üzerinde bıraktığı tesiri de şöyle dile getirir: "Bu menkıbe-i celâdet önünde idrakim, muhakemem, hissım, hayalim, dūcâr-ı ihtizaz olduğı dakikadan beri hiç bir şeyi imkânsız görmüyor, hiç bir iddiayı red ve tekzib edemiyorum".

⁸ *Dağa Çıkan Kurt*, 1926, s. 63.

⁹ *Batarya ile Ateş*, İstanbul 1335, s. 110-114; 121-123. *Harp Mecmuası*, nr. 3. *Kânun-ı sâni* 1331, s. 34-36.

Artık yazarın gözünde “riyaziye” ile “efsane” eşit hale gelmiştir. Bu altı genç “bir tarih-i mevsuk-ı esatîr yaşattular ve bunlar münferid fedakârlar değildirlere; maceraları da münferid vakalardan olmadığı gibi!” (s. 113).

Eğer dünya ile ahiret arasında bir duygu bağlantısı varsa altıyüz yıl önce oraya geçen Süleyman Paşa ve arkadaşlarının ruhları şad olmuştur.

Yazar, heyecanını bilhassa son satırlara bırakır; “Ey vatandaş, ey kardeş! Çimentepe’yi unutma!.. Çimentepe’yi müddet-i ömründe birkaç hacc-ı takdis ve hacc-ı şükran borcun olsun.. Çimentepe’nin samt-ı tahattürkârı, müebbeden susmuş olan o şüheda-yı muazzenin ölürken okudukları şarkıyı kulaklarında ve vicdanında daim tekrar edecektir. Ben bile bu satırları yazarken, “payitahtımız emin olsun, biz Çimentepe’nin sermedi bekçileriyiz!” diyen sesleri işitiyorum.

Aynı kitapta yer alan “Çanakkale’nin İstanbullu Şühedasına” (s. 121-123) bir bakıma bu yazının devamı mahiyetindedir. Yazarın heyecanlı hitabet üslubunun bir belgesi olan yazı, şehitlere minnetle doludur.

Devrin gazete ve dergilerinde resmî tebliglerin yanı sıra pek çok şiir, deneme, inceleme yer alır. Özellikle şiirlerin sayısı çoktur. Hemen hemen her olay hakkında şiir yazmış olan Gökalp “Çanakkale” adlı şiirinde Türklük ve İslâm âlemi için en tehlikeli düşman olarak gördüğü İngilizlere dikkati çeker: Tanrı Türkü, karaları Rustan, denizleri İngilizden kurtarmakla görevlendirmiştir. Çanakkale zaferine rağmen, Mütareke’den sonra İstanbul’a İngilizlerin girmesi üzerine de “İngilizden Sakın” şiirini yazmıştır. Bu şiirlerinde Gökalp didaktik bir maksat gütmüştür.

Enis Behiç Koryürek millî edebiyat şairlerinin en gür seslisidir. İbrahim Alaeddin’e ithaf ettiği “Çanakkale Şehitliğinde” adlı şiirinde, şehitlere karışmamış olmanın ızdırabını hissettirir. İbrahim Alaeddin Gövsa *Çanakkale İzleri* adlı kitabındaki şiirlerinde Çanakkale savaşlarından çeşitli sahneleri ve portreleri işler. Onun bu şiirleri duygu ve gerçeğin sade bir dille ifadesidir. Öyle sanıyorum ki bu konular büyük sanat eserlerinde, bu büyük olayı ölümsüzleştirecek olan yazarların malzemesi olacaktır. Faik Âli de *Elhan-ı Vatan*’da yer alan “Kal’a-yı Sultaniye Müdafiilerine” adlı şiirinde gazi ve şehitleri saygıyla anarken, üç yıldan beri ilk defa yüz güldüren bu zaferle Süleyman Paşa’yı birleştirir.

Belirli bir devirde ruhlarının heyecanını çok hudutlu şiir güçleriyle nazma geçirmeğe çalışanların yanında bir şiir, hepsini gölgede bırakır. Bu Mehmet Akif Ersoy’un *Asım*’ında yer alan Çanakkale zaferinden bahseden kısımdır. Müstakil bir şiir olarak bütününden ayrılmış ve bu zaferin edebiyattaki yegâne yankısı gibi tekrarlanmaktadır.

Gerçeđi, heyecanla birlikte veren “Çanakkale Şehitleri” şiiri edebiyatımızın ölümsüz bir abidesidir.

Necmeddin Halil Onan’ın “Bir Yolcuya” adlı şiiri hemen hemen Mehmet Akif’in şiiri kadar hafızalarda yer tutmuş ve Çanakkale sırtlarına da yazılmıştır. Bu şiir aslında Mehmetçik’in şehit düştüğü bütün cepheler için geçerli gerçekleri ihtiva etmekle birlikte Çanakkale sırtlarına mânâlı şekilde yazılması onu Çanakkale ile birleştirmiştir.

Son devrin Çanakkale hakkındaki en güzel şiirlerinden biri Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın “Çanakkale Destanı”dır.

Yaşadığı devrin hemen hemen hiç bir olayını ve şahsını şiirlerine geçirmemezlik edemeyen Abdülhak Hâmid Tarhan 1915 yılında zafer üzerine, eski coşkunluğuna kavuşarak “İlham-ı Nusret” şiirini yazdığı gibi, eski haması şiirlerini de içine alan *İlham-ı Vatan* adlı kitabını çıkarmıştır.

“İlham-ı Nusret”te Türk ordusunun kahramanlığı ile “mucizeler devrini tekrarladığını belirten Hâmid, ayrıca *Yadigâr-ı Harp*’te de hem Türk ordusunun kahramanlığını tebci eder hem de eski bir diplomat oluşunun hatırasıyla, ecnebi diplomatik çevrelerde bu zaferin akislerini vermeğe çalışır (Manzar 3, 4).

Yadigâr-ı Harp’te I. Dünya savaşının diğer cepheleri de söz konusu olmakla birlikte bilhassa İngilizleri paniğe uğratan zafer olarak Çanakkale zaferi anılır.

İtalyan, İngiliz, Fransız ve Rus elçileri arasındaki konuşmalar hem kendi aralarındaki ihtilâfları ortaya koyar, hem de hepsinin Türklere karşı birbirlerini destekledikleri görülür. Ayrıca kendisi ile eşini de “Seyyar Türk ve refikası” olarak eserine koyan Hâmid, aslen Fransız eşinin kendisi kadar övünmediğini belirtir. Karısı “Fransızlar eski zamanlarda Türkiye’den gördükleri imdadı unutmasınlar” diyerek tarihi hatırlatır. Bu sözleri Hâmid’in bir çeşit eşini savunması olarak yorumlamak yerinde olur. Zira bu tür buhran günlerinde, yabancılarla evlilik kamuoyunda pek hoş karşılanmamaktadır.

Abdülhak Hâmid’in yazdığı *Yadigâr-ı Harp*’ten başka iki tiyatro eseri daha bulunmaktadır¹⁰. Midhat Cemal Kuntay’ın *Yirmisekiz Kânun-ı evvel. Çanakkale hakkında manzum piyes* (1334/1918, s. 112 s.) adlı kitabı yer yer çarpıcı mısralarına rağmen, Abdülhak Hâmid ve Mehmet Akif’i takliden

¹⁰ Reşad, *Çanakkale Muharebesi*. 2 perdelik ve bir levhalık vatani, hakiki piyes, Konya 1341, 20 s. Metin And Özel Kütüphanesinde bulunduğu kayıtlı olan bu eser görülememiştir (Türkân Poyraz, Nurnisa Tuđrul: *Tiyatro Bibliyografyası 1859-1928*, Ankara 1967).

yazılmış, basit bir eserdir. Eserin tek değeri, zaferden hemen sonra yazılması ve Çanakkale savunmasındaki kahramanlıklardan söz etmesidir. Bunlardan biri Hasan Mevsuf'tur.

Ayrıca Soğanlıdere mevkiinde zabıt ve askerlerin yemek yedikleri sahne, Arıburnu'ndaki savaş tasviri canlıdır. Ancak tasvirlerdeki ilkel ifade, dehşet sahnelerini adeta gülünçleştirir (s. 55-56).

Eser zaferin İstanbul'daki yankılarıyla ve Çanakkale kahramanının resmini, yaşlı bir paşa ile Çanakkale'de sakat kalan Adil ve nişanlısı tarafından Kanije gazisinin resminin yanına asılmasıyla biter. Dürüst, kahraman fakat günün şartlarından dolayı ümitsiz Paşa vaktiyle kazandığı eski nişanlarını satarken, harp zengini de, ahlâksız Bedri'nin şahsında verilir.

Lutfi Özdemir'in 2 perdelik *Çanakkale'si*¹¹ İstanbul'da Millet gazetesinin idaresinde 1918 de geçen bir konuşma ile başlar. İngilizlerle işbirliği yapan vurguncu Şaban, gazeteci Naci ile Behçet'e iş teklif eder. 18 Mart zaferinin haberi gelince Behçet, bu yozlaşmış şehirde yaşayamayacağımı anlayarak gönüllü yazılır ve 19. firkaya gider.

İkinci perde de karargâhda geçer. Mustafa Kemal'in "Düşmandan kaçılmaz, cephaneniz yoksa süngünüz var" dediği anı anlatır. Buna Anafartalar taarruzu, Mehmet Çavuş, Bombacı Hamdi, Ödemişli Ali'nin kahramanlıklarının nakli eklenir. Mehmet Akif'in şiirinin okunmasıyla biten bu oyunun tiyatro tekniği ile ilgisi yoktur.

Bu tarihten sonra yazılan roman ve hikâyelerin kahramanları ya kendileri Çanakkale'de savaşmıştır veya yakın çevrelerinden birilerinin bu savaşlarla ilgili hatıraları vardır. Bu tecrübeler romanlarda adeta bir fon teşkil etmektedir.

II. Meşrutiyet dönemi romancılarından Halid : Edib'in *Ateşten Gömlek, Kalb Ağrısı, Zeyno'nun Oğlu* romanlarında Çanakkale Milli Mücadele ile birleşir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun çöküş devrini anlatan romanlarında Çanakkale çöküş içindeki dirilişi temsil eder. *Yaban* romanının kahramanı kolunu Çanakkale'de bırakmıştır. *Kiralık Konak*'ın nazik, zarif, âşık şairi Hakkı Celis gönüllü olarak askere gider ve talimlerde çelik gibi bir görünüşe ve iradeye kavuşur. O da binlerce genç Türk aydını gibi Çanakkale'de kalır.

¹¹ Lutfi Özdemir, *Çanakkale*, 2 p. Ödemiş 1955. 20 s.

Bu devir eserlerinde görülen bir özellik de sanatkârların askere gitmesi ve savaşmasıdır. *Payitahtın Kapısında*'da şair; *Fırar*'da ressam savaşa giderler. Onlarda hassasiyet, vatanperverlik ve sorumlulukla birleşir. Ancak bu tipin hayatta da örneği vardır. Nitekim, devrin en meşhur şairi Ahmet Haşim de Çanakkale'de, cephededir.

Reşat Nuri'nin roman kahramanlarındaki birçoğu Çanakkale'ye gitmiştir. Tenkitçi bir bakışa sahip olan Reşat Nuri, bu arada savaşın birçok yolsuzluklara da yol açtığını görmemezlikten gelmez. *Gizli El*'de arabacı Süleyman sakat olduğu halde cepheye giderken, onun muamelesi sağlam Şerif tarafından yapılır. Vurgunculardan *Yeşil Gece*'de söz edilir.

Reşat Nuri bazı parçaları yayınlanmış olan "Mehmetçik"¹² adlı romanında Çanakkale'de yaralanmış, Haydarpaşa hastahanesinde tedavi edildikten sonra, ayağı sakat kaldığı için hastahane hizmetine alınmış bir Mehmetçik'in hikâyelerini anlatır. Kendisine Mütareke'den az önce hasta bir İngiliz esiri, hastahaneye götürülmek üzere teslim edilir. Hasta İngiliz yürüyemez, yoldakilerin hiç biri de onlara yardım etmez. Mehmet'in fedakârlık gösterip birkaç kuruşunu araba tutmak üzere sarfetmeğe kalkışması da işe yaramaz, zira arabacılar Mehmet'in işaretlerine aldırmandan geçip giderler. Bunun üzerine "dehşetli bir İngiliz düşmanı" olan ve "elime verseler töbe olsun hepsini kör işkenbeci bıçağıyla doğrarım.. sulh değil ya ahrette Allah baba aramıza girse barışmam" dediği, "bütün öteki cahil gavurları aldatıp üzerimize" saldırttığına inandığı İngiliz esirin düşkün halini görünce onu sırtına alarak hastaheneye taşır. Bütün öfkesi, onu sırtlamadan önce biraz söylenmesinden ibaret kalır:

-“Ülen para sende, rahat sende, memleket sende, dükkân, tezgâh sende.. Hay doymaz gök gözünü toprak doyurası! Yedi deniz aşırı yerden kale gibi gemilerine binip ne halt aramağa gelirsin.. benimle muharebeye tutuşursun.. beni öldürüp de yamalı donumu mu alacaksın? Ne adını bilirim.. ne memleketini bilirim, sen Çanakkale'ye geldi derler.. davarımı satar, ocağımy söndürür, çoluk çocuğumun her birini bir yana dağıtır gelirim.. Muhareben de kahbece.. yanına sokmadan, suratımı göstermeden, uzaktan şarapnelini yerim, ayağım sakat galır..

Hey Allahım senden meded, deyi ellerimi göğşe açarım, tayyarelerinden civiler düşer. Siperlerde kör boğazına yediğini ben düğünümde bulup

¹² "Mehmetçik", *Hayat* nr. 13, 24 Şubat 1927, s. 258-259. *Atatürk Devri Edebiyatı* (Haz. M. Kaplan, İ Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A. Uçman) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1981, s. 426-431.

Yiyemem.. Sonra az başın sıkıldı mı teslim.. teslim! ellerini açarsın.. gelir başıma hasta olursun.. yol ortasında ben gidemem deyip direnirsin.. Canımı almağa, ganımı emmeğe geldin, edemedin. Elime düştün.. seni bir depmede yere gömsem yeridir.. ille zebunluğunu görüyorum. Besbelli bir taksiratım var ki Cenab-ı Mevla seni bu dünya âlemde bana musallat etti. Gel başımın belâsı.. gel, seni sırtımda taşıyam da tamam olsun..”

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, Aka Gündüz'ün ve diğer bazı yazarlarımızın eserlerinde ise, içinde Çanakkale savaşının da yer aldığı I. Dünya Savaşı yıllarının cephe gerisi, maddî sıkıntılar ve onların yol açtığı ahlâk düşkünlüğü dile getirilir. Bu son derecede önemli konu, bazı yazarların elinde bir duygu sömürsünden öte gitmemiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanında bu tem, savaş yıllarının başka meseleleriyle birlikte büyük bir başarı ve zenginlikle işlenmiştir.

Millî edebiyatımızın en büyük hikâyecisi olan Ömer Seyfeddin bir askerdir. Balkanlardaki Bulgar komitecilerinin faaliyetlerini durdurmak üzere görev yaptığı gibi Balkan savaşına da katılmış ve esir düşmüştür. Yazarlığı da dilin savunması olarak gördüğünden, askerlikten ayrıldıktan sonra, bütün gücünü yazarlığa hasretmiştir. Ömer Seyfeddin Balkan savaşı günlerinde ordunun perişan durumunu yakından görmüş ve günü gününe tuttuğu günlükte anlatmıştır. O esaretten kurtulduktan sonra, o günlere ait tecrübelerinin pek azını sanat eserlerine nakletmiş, belki de şahsî bir övünme sayılır endişesiyle şahsî tecrübelerini pek az anlatmıştır.

Çanakkale'ye savaş sırasında giden bir grup edebiyatçı arasına katılan Ömer Seyfeddin oradaki bir gözlemini anlattığı gibi, konusunu Çanakkale'nin teşkil ettiği üç hikâye daha yazmıştır¹³.

“Müjde” adlı hikâyesinde Çanakkale'de görülen bir “semavî harika” yı anlatır. Savaş sahasını dolaşırken, bütün ufku şimşek gibi aydınlatan ve renkli alevler saçarak düşen büyücek bir ateş görülür. Ne olduğu pek anlaşılmayan bu harikadan sonra, “gökte, dolaşmış, şeffaf bir kurdele gibi ince, belirsiz bir duman yığını” görülür. Bunu “Fethün karîb” diye okurlar. “Girift bir sülüs yazıya” benzeyen bu duman için yazar, “benim gözüm de - bana rağmen- “fethün karîb” terkiibini okuyurdu” der. Herkes heyecan içinde gördüklerini birbirine anlatır ve herkes bir mucizeye inanır. “Orada,

¹³ “Müjde”, Çanakkale'den sonra”, “Kaç Yerinden”, “Bir Çocuk: Aleko” Bilgi Yayınları Bütün Eserleri 10 da yer almaktadır. Ayrıca bk. İ. Enginün, “Ömer Seyfeddin'in Hikâyelerinde Yabancılar”, *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfeddin*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2, 1984, s. 66-67.

Çanakkale’de ezeliyet fecrine giden gizli, manevî yollara benzeyen uzun, nihayetsiz siperler içinde, benim de -bilmem nasıl oldu- gelirken gördüğüm şeyin Tanrı eliyle yazılmış fethün karîb müjdesi olduğuna şüphem kalmadı! Hattâ yavaş yavaş ‘hacer-i semavî izinden kalan duman’ dediğime bile pişman oluyor, sanki ağır bir küfür ettikten sonra mâbedine giren küstah bir günahkârın vicdanındaki azapları duyuyordum.”

Savaşanların da, cephe gerisindekilerin de ümide ihtiyaçları vardır. “Çanakkale’den Sonra” adlı hikâyesinde de Ömer Seyfeddin cephe gerisindeki bir ümit canlanmasından bahseder. Birbirini takip eden ızdıraplı günler, çekişmeler karşısında milletiyle birlikte kendini de yok olmaya mahkûm sanan bir adamın bu kötümserliği Çanakkale savunmasına kadar devam eder. Fakat aradan haftalar geçip de her gün yeni bir zafer haberi getirince, o da canlanır. Kendisini hapsedtiği evinden çıkar. Gördüğü manzara şudur: “Yüzbinlerce asker sokakları, meydanları, kırları dolduruyordu. Bu intizam, bu ruh, bu ordu, bu millet birdenbire nereden doğuvermişti. Anlayamıyordu?”

“Bir sene, her gün başka bir muzafferiyet haberi getirerek geçti. Çanakkale’de hemen bir milyonluk düşman ordusu eritildi. Denize sürüldü. Büyük zırhlılar battı. Mağlup edilmez sanılan İngilizlerin bayrakları yere düşürüldü. Hele Ruslar.. Yalnız İstanbul’u ele geçirmek için bu muharebeye girdiklerini ilân etmekten başka bir şey yapamadılar.”

Bu kötümser, anlar ki millet, ülküsüne, o günün kelimesiyle mefkûresine bağlıdır, onun şuurundadır. Kötümserliğinden kurtulur, evini tamir ettirir, evlenir ve doğan kızına Mefkûre adını koyar. Çanakkale yeni bir hayatın başlangıcı olmuştur. Bu hikâyeyi, milletin yeniden dirilmesi mânâsında da yorumlamak mümkündür.

Ya bu canlanmayı sağlamak için hayatını verenler? Ömer Seyfeddin “Kaç Yerinden” ve “Bir Çocuk Aleko” adlı hikâyelerinde bunların da örneklerini verir. Eski kahramanları aratmayacak yeni kahramanlar bulunduğunu savaşlar göstermiştir. Üç yıl boyu ömrü savaş alanlarında geçen ve “sinirleri çelikleşen” genç doktor, “mazinin ulviyeti mazinin fazileti, halin azameti karşısında” çocuk oyuncağı kalır, der. Girdiği çeşitli savaşlarda kırk dokuz yerinden yaralanan genç bir sanatkâr Ferhat Bey, Almanya’da tahsil görmüştür. Savaşın ilanıyla kemanı bırakıp eline kılıcını almış ve her cephede kendisini göstermiştir. Bunlar mütevazı insanlardır da. Kendi şahsî kahramanlıklarını, orduya ve millete ait sayar ve “gürültülü tebcile, pohpoha, alâyişe tenezzül etmezler”. Onlar, “ölülere mükâfat, dirilerin hatırasıdır” diye düşünürler. Bu adsız kahraman karşısında yazar,

“mukaddes bir vücut karşısında dinî bir haz duyan günahkâr bir mümin sükûtuyla” onu seyreder. Savaşığı cepheler arasında Çanakkale de bulunan Ferhat Bey, Galiçya’da ayağını kaybetmiştir, fakat şimdi de uçak ile savaşa devam edecektir.

“Bir Çocuk Aleko”da ise Ömer Seyfeddin, Gelibolu’daki Rum papazın kendisini Rum sanarak telkinlerde bulunduğu ve sonra da casus olarak İngilizlere gönderdiği Ali’nin önce Türk siperlerine giderek papazın mektubunu teslim ettikten sonra da İngiliz siperlerine geçişini anlatır. İngilizler Ali’ye Türk karargâhını uçurmak için bir saatli bomba verirler. Fakat Ali kulağında milleti için fedakârlık edenlerin ölmediklerine dair Rum papazının sözleri olduğu halde, kendi milleti yani Türklük için kahramanlık yapmak ister ve saatli bombayı İngiliz kumandanının karargâhında kurar ve kendisi de onlarla birlikte uçar. Türk ve İngiliz askerleri arasındaki düşünce ve davranış farkını ortaya koyan bu hikâyede, yerli Rumların düşmanla nasıl işbirliği ettikleri de vurgulanır.

Ömer Seyfeddin, ne yazık ki, Millî Mücadele günlerini görmeden ölür ve hikâyelerinde sezdiği gibi yeniden doğuş ile Çanakkale’yi yeni yazılarında işleyemez.

Bir başka yazar, Çanakkale ile ilgili hikâyelerden ilkin yazmış olan Halide Edib Adıvar ise Çanakkale’deki savaşı hem maziye hem de geleceğe bağlayarak millet hayatındaki sürekliliği belirtir.

Halide Edib devrinin en önde gelen kalemlerinden biridir ve heyecanı ile gerçekleri birleştirerek bize o günlerin sıcaklığını ulaştırır. Hikâyesinin adı “İşildak’ın Rüyası”dır¹⁴. Burada Halide Edib, vatan savunmasını üstlenmiş olan, tarihine ve atalarına karşı sorumluluk duygusuyla dolu Teğmen İşildak’ı yaralandığı sırada, Gelibolu’nun ilk Türk fatihi Şehzade Süleyman ile karşılaştırır. İşildak, tam yaralandığı sırada şu sesi duymuştur: “Ne yaptınız? Müttefikler ordularıyla geldiler, Rumeli’mizi aldılar mı? Mezarımın, ülkemin üstünde yoksa düşmanlar mı var?” Teğmen İşildak bayılıp kendini kaybeder, fakat uyandıktan sonra durmadan Tanrı’ya, kendisini Şehzade Süleyman’ın huzuruna götürmesi için yalvarır. Nihayet ebedî uykularını uyuyan atalar uyanırlar, savaş alanına gelirler ve İşildak’la karşılaşır. Şehzade Süleyman, elini İşildak’ın başında gezdirir ve ne söylemek istediğini sorar. İşildak ona şu cevabı verir:

¹⁴ “İşildak’ın Rüyası”, *Tanin*, 11 Aralık 1914. *Kubbede Kalan Hoş Sada*, Atlas kitabevi, 1974, s. 61-67.

“Evet müttefikler orduları, altmış gemileriyle geldiler, fakat mezarını, ülkeni çiğneyemediler. Biz de senin yüce maiyetin gibi bir türbe ve bir abide önünde yemin ettik. Türbe asırlardan beri kaybettiğimiz ülkelerin kalbimizdeki mukaddes mezarı; abide senin ve ilk Türk hakanlarının batıda bütün bir medeniyet kuvvetiyle kurmak istediğimiz Türklük abidesi!”

“Yerde yatan şu tüyleri bitmemiş çocuklar, demirler gibi sağlam kahramanlar gibi güzel şu askerler hepsi bu abide ve türbe önünde bir tek kalb kalesi gibi düşmana karşı koymaya yemin ettik. Müttefik kralların ordularını ve donanmalarını perişan etmeden kılıcımızı kınına sokmayacağımıza yemin ettik”.

“Dizleri üstünde neslinin büyük aşkını tekrar eden yaralı ve sevgili askere, etrafında bu aşkın gagesini yadedenler, incelikle, sevgiyle, takdirle eğildiler, Şehzade Süleyman mübarek eliyle Işıldak’ın alınının yarasını bir daha okşadı”.

Işıldak “ertesi gün taze yarasıyla” bölüğünün başındadır. Bölüğünün endişeli bakışlarını üstünde hisseden “Teğmen Işıldak gözlerinden yeni bir nurla bölüğe bir sevgi selâmı gönderen elini yarasına kaldırdı:- Şehzade Süleyman’ın mübarek eli rüyamda yarama dokunarak iyi etti” der.

Bu hikâyede, devrin diğer yazılarında ve Akif’in Çanakkale şiirinde de geçtiği gibi, vatan savunmasındaki gençler, bu topraklarda vatan kuran atalarıyla birleştirilir.

Halide Edib daha sonra yazdığı roman ve hikâyelerinde de sık sık Çanakkale’yi anar. Çanakkale’de dövüşmüş olmak bir askerin adeta gücünün ve yiğitliğinin bir ölçüsü sayılır. Halide Edib’in 1921’de yazdığı *Ateşten Gömlek* romanında, Milli Mücadele’ye katılacak asker kahramanlarını Mütareke günlerinin İstanbul’unda anlatırken, Beşiktaş önünde demirlenen müttefik zırhlılarına bakarak, onları şöyle konuşurur:

“Cemal:- Çanakkale’de bunlar girmesin diye saatte on bir Türkün şehit düştüğü harpler yaptık.

İhsan bârid ve sâkin:- Yine girdiler, dedi.

- Marifet biz kapıları beklerken girmektir, şimdi nideyim!

Birdenbire döndük. Paçaları lime lime, yarım kunduralı, göğsünde harp madalyasının yırtık bir kordelası, uzun, heyula gibi bir Anadolu neferi... İhsan ve Cemal ona doğru gittiler. Bana öyle geldi ki, bu üçü de bir örnek insanlardır. Yüzleri, vücutları kaybolacak, üçü birbirine karışacak, hepsinden birdenbire bir tek insan çıkacak”¹⁵.

¹⁵ *Ateşten Gömlek*, İstanbul 1923, s. 24.

İşte bu imandır ki Millî Mücadele'nin gerçekten mucize gibi görünen millî birliğini sağlar ve aydınlı halkı bir araya getirir.

Halide Edib Sakarya savaşı günlerinde hastahane ve cephe yakından görüp tanıdığı erler arasında Çanakkale'de savaşmış olmanın bir güven duygusu uyandırdığını sezer. Bir röportaj-hikâye olan "Seyyid Onbaşı"¹⁶ da onbaşıyı şöyle dile getirir: Onbaşı vagondaki ağır yaralılar rahat etsin diye basamakta oturmaktadır. Kim olduğunu sadece şu cümle ile anlatır: "Biz eski askeriz. Biz Çanakkale'yi yaptık". Yazar, bu sözleri, yaşanan günlerin güçlüklerine dayanan bu sağlam ve imanlı askerleri şöyle yorumlar: "Kendi kuvvetlerini ve yiğitliklerini söylemeye, vaka ile tesbit etmeğe hacet görmüyorlar. Çanakkale'de dövüşmüşlerin yapamayacağı bir şey yoktu. İşte o kadar."

Çanakkale'de başlayıp Millî Mücadele'de devam eden savaşların şehit düşen kahramanlarını rahmetle anan Halide Edib, 1939 yılında İstanbul'dan Ankara'ya giderken bir zamanlar Sakarya savaşının geçtiği topraklarda yeşeren yeni hayatı, yani çocukları görür. Gençcik yaşlarında hayata veda eden aziz şehitlerin ölümlerinin mânâsını idrak eder: "Niçin öldüler? Anadolu'da bahar olsun, hayat tazelensin diye... Yaşamaya yemin etmiş milletlerin hayatla ezeli akdini kanlarıyla mühürlediler. Onlar bir millet yaşasın diye canlarını vermeseler, bugün Anadolu'da ayaklarını toprağına bu kadar sıkı basan, milyonların sembolü olan çocuk görmeyecektik". (...) "Her ferдин bir tek ömrü vardır, gelir geçer. Fakat Haydarpaşa-Ankara yolunda hepimizin hayatla kırılmaz bir ahdi olduğunu bir daha duydum. Oradaki bahar bana kuvvetlilerin, imanlıların daima tazelenen hayatta hissesi olduğunu bir daha tekrar etti"¹⁷.

Kendisi de Çanakkale'de bulunmuş olan Fahri Celâl de hatıralarına dayanarak iki hikâye yazar. "Mustafa'nın Hilesi" "Düşmana İpucu Veren Eşşekler"¹⁸. Bizzat görülmüş ve yaşanmış olan cephe hatıralarının canlı izleri yanında, "Mustafa'nın Hilesi"nde yanlışlıkla düşman hatlarına geçen Mustafa su dolu fiçileri, komutanının İngilizlere gönderdiğini söyler ve su sıkıntısı çeken düşman saflarında sevinçle karşılaşır. Bunun karşılığı olmak üzere İngilizler hayvana bol yiyecek yükleyerek iade ederler. Açık göz ve

¹⁶ "Seyyid Onbaşı", *Hâkimiyet-i milliye*, nr. 307, 29 Eylül 1921, *Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, s. 715-718.

¹⁷ "Anadolu'da Bahar, Tazelenen Hayat *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 244

¹⁸ Fahri Celâl Göktulga, *Bütün Hikâyeleri*, Haz. Mustafa Baydar, İstanbul 1973, "Mustafa'nın Hilesi", s. 312-314; "Düşmana İpucu Veren Eşşekler", s. 312-314; "Mustafa'nın Hilesi" daha önce *Yeni Mecmua'nın* Çanakkale özel sayısında yayımlanmıştır 1918.

sevimli Mustafa'nın kendi diliyle anlattığı İngilizler arasına düşüşünün hikâyesi, aynı zamanda hafif bir mizah tonu da taşır. Yazarın mizahî tonu, bizzat kendisinin de kahramanı olduğu diğer hikâyesinde de bulunur. Conkbayırı'nda bir dinlenme anında bir fincan çay içmek isteyen yazar ve arkadaşı, ateş yakılırken, bir ses duyarlar: "Birden bir ses, tıpkı namlusu kızmış mitralyözlerin sesini andırır bir ses "Düşmana ipucu veren eşşekler!"

"Bu onun sesi idi. Çanakkale müdafinin Mustafa Kemal Bey'in sesi idi. O ne kırbaç şaklar gibi, o ne kılıçların şakırtısı gibi bir sestir.

Bizim böyle bir hatıramız var. Bir gece, olmaz bir hafiflikle düşmana ipucu verdiğimiz için bizi paylamıştı. Öyle ya, eşşekçe düşmana yerimizi göstermiştik. Allahım, o bizi nasıl paylamıştı". O hücumlar esnasında, bu ses daima kulaklarındadır.

Fahri Celâl'in "Fransızca Mektuplar" gibi, konusu cephede geçen bazı hikâyelerinde mekânın Çanakkale olması mümkündür. Fakat orada önemli olan şahısların hikâyeleri ve hatıraları olduğu için, yazar, konuşmanın geçtiği cephenin adını zikretmemiştir. Ancak bu hikâyeler de bize fertlerin iç dünyalarını ve eski yaşantılarını verdiği için önem taşımaktadırlar.

Kenan Hulusi Koray bazı hikâyelerinde Çanakkale savaşındaki kahramanlık sahnelerini çok beşerî planda işlemiştir. İkinci Dünya savaşını yaşayan Kenan Hulusi, "Burmali Apolet" adlı hikâyesinde iki savaşı beraber ele alır. Biri yaşanırken, diğeri hatırlanır. Savaş bahsi olurken, I. Dünya savaşındaki "silâh arkadaşlarımız" olan Almanlar hakkında herkes çeşitli fikirler ileri sürer. Fakat bizim mücadelemizde çok farklı olan taraf bilhassa belirtilir. Anlatılan hikâye, "Gelibolu'da İngiliz ve Yeni Zelanda kuvvetlerine karşı dövüşülen günlere" aittir. Çimenlik'teki ağır toplardan birinin İntepe'ye nakli gerektiğinde, Alman teknisyenleri incelemeleri yapar ve "vinç ve bocurgat" isterler. Bunların ikisi de yoktur. Vakit dardır, onun için başka bir yerden ikmal söz konusu değildir. Nihayet tecrübeli, seksen yaşındaki ihtiyar kolağasına müracaat edilir. "Göğsüne kadar inen beyaz sakalı ve uzun boyu ile Nizam-ı cedid ordusunun son zabitlerinden biri" olan Ramazan Ağa "kamacılar" dandır yani, ordudaki görevi topların tamiri, tabyası ile uğraşan "Osmanlı ordusunun bir istihkâm teknisyeni"dir. Ramazan Ağa, topların Çimenlik'ten İntepe'ye gideceğini duyunca, "Pekala Paşam, evvel Allah yaparız" cevabını verir. Onun bir tabur asker, biraz halat ve kütükten başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Ertesi gün Alman teknisyen de ne olacağını seyre gelmiştir. Kolağası kalasları rendeleyip yağlar, uçlarına iki demir halka geçirir ve halkaları da kalın iki halata

geçirdikten sonra, askerleri halatın yanına dizer. Ağır topun harekete geçmesi güçtür. Kolağası, askerlerin içlerindeki mukavemeti harekete getirecek, basit fakat tesirli kumandaları verirken top da İntepe'ye ulaşır. Yirmi dört saat sonra top ateşe geçmiştir. Bu "Seddülbahir'deki düşman cephaneliğini havaya uçuran meşhur topun hikâyesidir".

Erkânıharbiye, Ramazan Ağa'yı taltif etmek istediğinde, o para mükâfatını reddeder, tek istediği omuzlarındaki apoletin "burmalı"ıyla değiştirilmesidir¹⁹.

Yeni Mecmua'nın 1918'de Çanakkale özel nüshası olarak çıkan sayısında Necmeddin Sadak "Bir milletin en yüksek şahsiyetleri büyük kahramanlarda, tarihin en güzel parçaları kahramanlık menkıbelerinde aranmalıdır" diye başladığı yazısına: "Büyük kahramanlar alelade zamanlarda, sükût devrelerinde gözükmeyiz. Bu şahsiyetlerin tamamıyla tezahür edebilmesi için buhranlı zamanlar, millî endişeler, felâketlerin önüne geçecek fedakârlık duyguları lâzımdır" diye devam eder ve Çanakkale muharebelerinin siyasi sonuçlarını zikrettikten sonra, bu savaşın bize kazandırdığı "daha büyük, daha ölmez" hazinelerin, "bu müdafaanın yarattığı kahramanlar, millî kahramanlık menkıbeleri" olduğunu belirtir.

"Ondan evvel bütün dünyada, bilhassa Balkan muharebesinden sonra Türkün ananevî kahramanlık, fedakârlık, cesaret... hasletlerinden şüphe edilmeğe başlanmıştı. Millet bile içindeki eski kahramanlarını görmemekten mütevellid bir hüzün duymağa başlıyordu. Şan tarihine geçen birçok tepe, kale isimleri, Anafarta boğuşmaları bu zanları, düşünceleri altüst etti. Düşmanın büyük zırhlı toplarıyla döğülen dar topraklarda Türk neferleri düşmanın bile hayretle gördüğü, insanlığın fevkinde işler yaptı; Çanakkale bütün dillerde destan gibi gezen o efsanevî menkıbeleri, her yere resimleri geçen esatîrî pehlivanları, ateşten, güllenden yıkılmayan mücahitleri yarattı.

Türk numuneleri, Türkün evsafını temyiz ettirecek vicdanları arayanlar Çanakkale destanını okuyacaklardır. Çünkü Türkün millî seciyeleri ne şehirlerde, ne köylerde... onlar tamamen Çanakkale menkıbelerinde görünüyor".

Terbiye için Çanakkale'de "tükenmez kuvvet hazineleri" bulunduğunu belirten Necmeddin Sadak yazısına şu cümlelerle son verir:

"Yanan bombayı eliyle düşmana geri gönderen, on kişiyle koca taburları perişan eden, denize atlayıp düşman zabitlerini kurtaran, küçücük

¹⁹ Kenan Hulusi Koray'dan *Hikâyeler* (Haz. İ. Enginün), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 67-72.

torpidosuyla koca zırhlıları batıran Türk askerleri, çocuklarımızın gözü önünde canlandıracağımız büyük millî misallerdir. Bunun için hiç çekinmeden, gururla, iftiharla diyebiliriz ki: Çanakkale harp eden bu neslin ahlâfa en büyük yadigârıdır”.

Bütün bu noktaların işlenmesi sadece mazinin, tarihî bir olayın hatırlanması mânâsını taşımaz. Kaldı ki, geçmişin de iyice tanınmasında yarar vardır. “Geçmişî ibret diye, geçmişleri hedefi tayin eden nişan taşları diye hatırlamazsak, istikametimizi kaybetmek, yolumuzdan şaşmak imkânı vardır”²⁰ diyen Halide Edib, mazinin bizzat şahit olduğu sahnelerini de yazarak geleceğe bırakmıştır. Günümüzde tarihî eserler sadece yazılıp okunmakla kalmıyor. Kitle iletişim araçlarının çok güçlü hale gelmesi, edebiyat ürünlerinin göz ve kulağa da aynı anda hitap ederek daha büyük tesir uyandıran sinema, radyo ve televizyona uygulanmasını şart koşturmaktadır. Büyük bir sanayi ile kültür birikiminin işbirliği sayesinde, bu vasıtalar güçlü bir millî terbiye aracı haline dönmüştür. Mazimizin zenginlikleri de bugüne ve yarına aktarılacak için, muhayyile gücüne sahip, değerli sanatkarlarımızın gayretlerini beklemektedir.

²⁰ “Anadolu’da Bahar-Tazelenen Hayat”, *Kubbede Kalan Hoş Sada*, s. 241.